

Podzim na Šumavě

Tvrdí se, že na rozhraní léta a podzimu bývá na Šumavě nejkrásněji. Počasí stálé a bez dešťů, znamenitá viditelnost, fantastické barvy... Sluníčko je rovněž milostivější, zvláště k těm, kteří po celý den pracují na poli. Bohužel krásný čas nemívá dlouhého trvání. Brzy přicházejí chladné dny a zima se sněhem tu bývá ještě dříve, než se podzim stačí vůbec prosadit. Podzim se i v tomto kraji ohlašoval slizní, ukončením polních prací, ale i typickými svátky.

Vskutku lidovým svátkem celé země byl den sv. Václava 28. září, provázely jej slavnostní bohoslužby i lidové veselice. Kult ochránce české země býval zvlášť zdůrazňován při zemských branách a zemských cestách. V našem kraji byl sv. Václavu zasvěcen například farní, později děkanský kostel v Sušici, kam od Žďánidel sbíhala pradávna Vintířova cesta z Podunají a později tudy jezdili kupci ze Zlaté stezky od Pasova přes Kašperské Hory. Svatý český kníže měl svou svatyni také přímo na Zlaté stezce v osadě Zhůří (Haidl) u Kašperských Hor.

Ohníčky pastevců

K podzimnímu obrazu pošumavské krajiny patřily odedávna ohníčky pastevců. Objevovaly se na stráních už koncem září a pasáčci si v nich pekli brambory. Pak na oheň nakládali zbytek chrástí a chvoj, aby „byla veliká bába“, tedy, aby bylo hodně kouře. Jím probíhali a přeskakovali ohníček. Navečer, když hnali stádo domů, práskali biči a zpívali:

*„Hou, hou, krávy dou, za vodou,
nesou mlíka, půl žejdlíka.
A ta naše jalová, de okolo kostela.
Kostel se boří, stodola hoří.
Skoč panenka do vody,
pro stříbrné tolary...“*

Pastevci pásli daleko od sebe. Proto se dorozumívali na dálku „helekáním“. Podle Josefa Hozmana pastevci ze Šimanova, Ostružna a Nezdic „helekali“:

*„Ó hele, Edo Princojc,
ó hele, jak se máš?
Ó hele, co děláš?
Ó hele, kolik kousků na starosti máš?
Ó hele, brzo-li poženeš domů? Ó hó!“*

Z protější stráně se pak nesla stejně zpěvavá odpověď:

*„Ó hele, Franto Kalcojc,
ó hele, dobře se mám.
Ó hele, nic nedělám.
Ó hele, sedm kousků na starosti mám.
Ó hele, až bude večer, poženu domů. Ó hó!“*

Konopická

Z oblasti Šumavy a Pošumaví pocházejí také jedny z nejstarších zpráv o oslavách spojených s ukončením pěstování lnu a konopí. Zpracování lnu byl poměrně dlouhý a složitý pracovní proces. Dozrálý len se musel nejprve vytrhat a ještě na poli usušit, pak se buď omlátil cepem, nebo pročesal na velkých železných hřebenech – drhlenech. Dále se ještě máčel a sušil, nakonec třel či lámal na mēdlících a trdlících ve zvláštních domcích nazývaných pazderny. Když tyto práce byly ukončeny, mohla se konat malá slavnost. Nazývala se konopická a je známa z řady míst střední a jihovýchodní Šumavy.

Průběh konopické, jak se konávala v podhorské vesničce Pohorsko nedaleko Strašína, zaznamenala Jaroslava Sucháčová: „*Za starých časů bývala na Pohorsku velmi oblíbená slavnost konopická. Konala se po sklizni konopí. Děvčata v krojích nasedla v neděli odpoledne na vyzdobené žebříňáky. Na prvním voze jela dívka přestrojená za nevěstu a ženich, kterého představoval některý z fešných mládenců. Na dalších vozech ostatní děvčata a mládenci. Projížděli i okolní vesnice a kapela jim vesele vyhrávala. Když projeli poslední vesnicí, vrátili se do hospody, kde bylo veselo. Tancovalo se mnohdy až do rána. Slavnost provázel předepsaný rituál námluv, oddavek a „kněžského kázání“, které bylo zajímavé tím, že obsahovalo kritiku nedostatků a slabin celé vesnice. Písničky byly veselé a škádlivé...*“

Posvícení

Většina obcí slavila své posvícení podle nařízení Josefa II. v říjnu, v neděli po svatém Havlu. Někdy kromě povinného „císařského“ posvícení se drželo ještě jedno posvícení podle starých místních zvyklostí.

Posvícení je vlastně slavnost na památku posvěcení místního kostela. Kromě účasti na slavnostní mši svaté či odpoledním požehnání v kostele posvícení znamenalo především společenskou zábavu, tanec, muziku a rovněž vydatné popíjení. Na Sušicku se k posvícení pekly hnětýnky jednak tuhé „*chřastalice*“ a jednak lupínkovité „*lístkové*“. Děvčata jimi podělovala tanečníky a zvláště své milé. Do větších vesnic jezdívali na posvícení trhovci se svými stánky, někdy se mohly objevit i střelnice a řetízkový kolotoč.

Dušičky

Významné místo v podzimním kalendáři mají první listopadové dny – slavnost Všech svatých a Vzpomínka na všechny věrné zemřelé. Podobně jako v jiných krajích, tak i lidé na staré Šumavě tou dobou zdobili hroby svých blízkých. Ozdoby to však byly nepoměrně prostší a skromnější. Náhrobní kytice a věnečky se tu nezřídka vytvářely ze snadno dostupných a stále zelených keříčků brusinky obecné a doplňovaly vlastnoručně vyrobenými květy z papíru. Na hrobech se rozsvěcovaly voskové svíčky a olejové lampičky. Právě světlo mělo v tradici svátku zesnulých význam jako odvěký symbol života. Už o svátku Všech svatých 1. listopadu v domech na stolech a také v oknech hořely celou noc svíčky za zemřelé. (V oknech prý proto, aby dušičky našly lépe svou cestu.) Později k svíčkám přibýly zvláštní lampy. Ty se místo olejem plnily máslem, aby se tím nasýtily strádající dušičky v očistci. V česko-německých oblastech na jihu Čech děti rozsvěcovaly zvláštní lucerničky –

Wachtlichter. Někde se topilo v peci, aby se dušičky mohly ohřát. V ohni se jim obětovaly zbytky potravy.

V předvečer svátku Dušiček všichni z domu včele s hospodářem poklekali ve světnici k společné modlitbě růžence za zemřelé. Modlili se rovněž za duše, které právě předstupují před boží soud, za dušičky, na které nikdo nevzpomíná, za umírající... Na Šumavě lidé věřili, že s úderem půlnoci z 1. na 2. listopadu jsou z očiště propouštěny dušičky. Ty, které si své hříchy již odpykaly, putují čisté do nebe, ty ostatní se musí do 24 hodin vrátit zpět. Vylétlé ubohé dušičky pak v divoké honbě pochyťá sám ďábel a navrátí je na místo jejich muk a trápení. Prý svištění větru, kvílení meluzíny, různé hlomy a jiné neobvyklé zvuky té noci jsou toho svědectvím. Aby touto zběsilou a nemilosrdnou honbou dušičky tolik netrpěly, znamenali dřevorubci sekýrou kmeny porážených stromů třemi křížky. Věřilo se totiž, že v pařezech takto označených stromů si mohou prchající dušičky odpočinout. Ďábel ani jeho divoká honba jim v tu chvíli nemohou nijak ublížit.

K typickým dušičkovým zvykům starých časů na Šumavě patřily příprava, rozdávání a konzumace zvláštních dušičkových pokrmů. Jednalo se zejména o pečivo – dušičkový chléb, housky, rohlíky, tyčinky... Někdy toto pečivo mívalo podobu dvou zkřížených kostí – tzv. boží kosti. Obdarovávaly se tím žebráci a děti nebo se toto pečivo nosilo do chudobinců. Štědrost dárců pramenila z přesvědčení, že těmito milodary se vysvobozují ubohé dušičky z plamenů očištěcího ohně. 2. listopadu se na horní Šumavě konávala zvláštní obchůzka, které se kromě dětí účastnili i někteří chudí lidé. Před jednotlivými domy koledníci sborově přednášeli veršované prosby o dušičkový chléb „*Sölleweckn – Seelenwecken*“. Když byli obdarováni, odpovídali: „*Gelts God für d ormn Seeln!*“ (Zaplať Pán Bůh za ubohé dušičky!). Šumavský dušičkový chléb, obvykle oválného tvaru, se pekl z bílé nebo černé mouky.

O svátku dušiček už odpoledne vycházelo z kostela procesí na hřbitov, kde se pak konala pobožnost s modlitbami za zemřelé, a na hrobech se zapalovaly svíčky a rozsvěcovaly lampičky.

Martinské husy, vyhánění vlka

Svatý Martin náleží k nejvíce oblíbeným světcům v Evropě. Jeho svátek 11. listopadu se nezřídka ohlašuje nástupem chladného zimního počasí, v horách tou dobou málokdy chybí sněhová pokrývka. Lidová rčení tvrdí: „*Na svatého Martina, kouřívá se z komína. – Svatý Martin přijíždí na bílém koni.*“

Tomuto světcovi je zasvěcen nejvýše položený románský kostel v Čechách v Nicově u Kašperských Hor (894m). Martin Tourský žil ve 4. století. Už v patnácti letech se stal vojákem. Legendy vyprávějí o tom, jak Martin jedné mrazivé noci potkal promrzlého žebráka a jak se s ním bez váhání rozdělil o svůj plášť. Usadil se ve Francii, žil poustevnickým životem a posléze se stal biskupem v městě Tours. Svátek svatého Martina byl významným datem v podzimním kalendáři. Bylo to po sklizni a po ukončení podzimních prací. Na svatého Martina se v Čechách hojně hodovalo. Na stole neměla chybět husa. Spojení husy s tímto hodováním se hledalo v legendách. Vypravovalo se, že právě husy vyrušovaly svatého Martina při jeho kázání. Za to pak husy každoročně pykaly na svatomartinském pekáči. Jiná pověst vypravuje, že se

Martin před svou volbou za biskupa ze skromnosti ukryl v husinci (husníku), ale husy ho svým gagáním vyzradily.

O svatém Martinu čeleď měnila službu, dostávala výplatu, kterou ovšem dovedla okamžitě utratit – při martinském hodování a zábavách. Na svatého Martina se peklo zvláštní pečivo – svatomartinské rohlíky, někdy tzv. podkovy sv. Martina. Martinským rohlíkem podarovala dívka svého hochu. Od středověku se na svatého Martina také hojně koledovalo.

Zvláštní zvyk ze dnů kolem sv. Martina se dlouho udržel na Šumavě. Bylo to takzvané vyhánění vlka – „*Wolfsaustreiben*“. Totiž s nástupem prvních mrazů se vlci odvažovali až k lidským příbytkům. Nerozpakovali se zadávat ovečku či beránka. Bylo proto třeba vlka zaplašit, odehnat. Lidé při tom prováděli hrozný rámus. Za soumraku praskali biči, různě hřmotili, zvonili kravskými zvonci, nebo i křičeli... Toto vyhánění vlka se postupně stalo jakýmsi magickým obřadem. Provádělo se totiž i v pozdějších dobách, když už dávno tyto šelmy lidi i jejich majetek neohrožovaly. Pastevci, čeledíni, starší chlapci obcházelí stavení ve vesnici, různě rámusili a zvonili, mezitím i svérázně koledovali. S tímto zvláštním zvykem se můžeme dosud setkat na bavorské straně Šumavy, konkrétně v obci Rinchnach.

PhDr. Vladimír Horpeniak,
Muzeum Šumavy Kašperské Hory